

KISS LAJOS*

Karcag és Kisújszállás közegészségügyi arculata 1920-tól 1950-ig

DR. Kiss Mihály tisztiorvos hagyatéka

1. ÉLETRAJZI ADATOK

- 1893. augusztus 3-án született tízgyermekes paraszt családban,
- 1912. június 20-án érettségizik a karcagi református gimnáziumban,
- 1913 szeptemberében a budapesti orvostudományi Egyetemre iratkozik be,
- 1913 szeptemberétől a berlini Orvostudományi Egyetemen tanul, az I. világháború kitöréséig. Katonai szolgálatra hívják be. A szerb, orosz, olasz frontokon harcol 1917-ig. Előbb a kolozsvári, majd a budapesti Orvostudományi Egyetemen tanul. 1920. augusztus 18-án veszi át orvosi diplomáját.
- 1920–1921 között a Rókus Kórház ideg- és elme osztályán segédorvos, feleségül veszi 1921. augusztus 20-án *dr. Máthé Mária* orvosnőt.
- 1922–1945 között Karcag és Kisújszállás városi, majd a tisztiorvosi vizsga letétele után tisztifőorvosa.
- 1945. március 20-án letartóztatják, egyévi börtönre ítélik, de fél év múlva amnesztiával szabadul.
- 1951–1952 között a Magyar Népi Művelődési Intézet egészségtan tanára és az Óbudai Hajógyár üzemorvosa.
- 1953–1957 között a diósgyőri Nehézszerszámgépgyár üzemorvosa.
- 1958–1969 között a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Közegészségügyi és Járványügyi Állomás főorvosa.
- 1977. július 26-án hal meg Miskolcon.

2. A JÁRVÁNYOK MEGELŐZŐJE

Az 1920-as években mindkét városban évente jelentős volt a halálesetek száma azok között, akik hasi hagymázban (hastífusz), vagy vérhasban betegedtek meg. 1922-ben, mikor mindkét város köztisztviselője tisztiorvossá választotta, Kiss célul tűzte ezek megszüntetését. A Karcagi Hírlap 1937. március 13-án megjelent számában így ír: „Az emberi és az állati ürülék szokásos felhasználása és a házi szemét helytelen tárolása szorosan összefügg a lakosság foglalkozásával Karcagon is, Kisújszálláson is. Az állattartó időkből maradt az a szokás, hogy a marhatrágyából „leveles ganét”

* 3534 Miskolc, Dorottya út 6. sz. I. em. 5.

vagy más szóval „kun-kokszot” vetnek... Az emberi ürüléket árnyékszékgyödrökbe ürítik. Amikor a gödör megtelik, nem szokás kihordani, hanem új gödröt ásnak és a deszkából összeszegeelt házikót áteszik az új gödör fölé. Nyáron minden udvarban hemzseg a légy, amely a trágyába lerakott légyálcából kel ki. Az 1930. évi népszámlálás adatai szerint Karcagon 24 248 volt a lakosok száma. A város területén, beleszámítva a cigányvárost is, 4221 udvart tartottak nyilván. A tanyákon az árnyékszék a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. 800 tanya összeírásánál mindössze 10 árnyékszéket találtunk.” A tanyák rossz higiéniés állapotára vezették vissza a gyakori tífusz-megbetegedéseket. A „Független Kisgazda” 1938. december 25-én megjelent „Orvos a tanyák között jár” című írásából idézem: „Dr. Kiss Mihály az alföldi földművelő városok leggyilkosabb betegségének, a tífusznak megelőzése terén úttörő munkát végez már évek óta a Nagyikunságon. Szakmai körökben karcagi norma néven ismerik tífusz elleni, köztisztasági rendszabályait, melyeknek segítségével sikerült a hasi hagymáz megbetegedések számát csökkenteni.”

A Karcagi Hírlap 1936. július 18-án megjelent vezércikkének címe: „Amiben Kisújszállás vezet... szülőotthon, tejkonyha, iskola fogászat és piacrendészet.” A városi szülőotthont elsősorban a tanyasi asszonyok befogadására kellett létrehozni. A „Nagyikunság” 1943. január 27-én megjelent számában olvashatjuk: „A gazdák szívesen hozzák a szülés előtt álló, áldott állapotban lévő asszonyokat a városok szülőotthonaiba és viszik vissza szülés után a tanyára a csecsemővel együtt. Mióta Karcagon is működik a szülőotthon, éppenúgy, mint a korábban működni kezdő Kisújszálláson lévőnél egyetlen halálos kimenetelű szülés nem volt.”

3. A GYÓGYFÜRDŐ SZERVEZŐJE

1928. január 24-én a Karcag határában lévő Tatárülés mellett a Berekben váratlanul olajfűrés közben feltört a gázos hővíz. Karcag város neve az újságok címlapjára került. A hasznosítás az akkori igen nehéz gazdasági helyzetben a sokféle lehetőségből a gyógyfürdő üzembe állításával történhetett meg. Az Alföldön már volt néhány gyógyfürdő. A víz gyógyhatásának vizsgálata, ennek a hitelesítésére a szükséges pénzforrások megszerzése a városvezetés csapatmunkája volt, amelynek élén a tisztifőorvos állt. Ma Berekfürdő önálló önkormányzattal bíró község, hetven éve még a helyén csak félig kibányászott pusztaság volt. Az orvos-házaspár építette az első üdülővillát. *Györffy István* karcagi származású néprajztudós gyerekkori barátsága révén a gyógyfürdőben nyerte vissza sok tudós az egészségét. Miközben a vízben áztatták sajgó reumás tagjaikat, Karcag művelődését is fellendítették. *Györffy István* „A néphagyomány és a nemzeti művelődés” című, 1939-ben megjelent könyvét a tisztiorvos bereki házában írta: az első nyomdából kikerülő példányt neki dedikálta: „Kiss Miska kedves barátomnak: *Györffy Pista*.” Erre a tényre utal *Sinka István*, aki az 1947-ben a Könyvnapra megjelent „A fekete bojtár vallomásai” című könyvét így dedikálta: „Az én kedves. jó Miska komámnak ajánlom sok, sok szeretettel ezeket a vallomásokat – és nemcsak azért, mert én szeretem őt, hanem azért is, mert ő olyan orvos, ki inkább a magyar szomorúságot gyógyítja, mint az öreg miniszteri tanácsosok reumáit.” Kisújszállásról *Móricz Zsigmond* is gyakran megfordult a gyógyfürdőben, a Kelet Népe című írását gyakran idézik. Kevesen tudják viszont, hogy a Berekben írta „A nagy fejedelem” című híres regényének egy részét, ami a disznótartásról szól. „...Soká mentek, térdig érő vizeken, dombokon, egy helyen az erdélyi huszárok nagy disznófalkát leltek, s a fekete, kemény szőrű disznók fűrték a gyékényes, turfás sarat, s a gulyáslegény megállította a lovát, leugrott. Le is hajolt, s a tarisznyáját kezdte teleszedni valami fehér, apró bogyókkal, amiket a disznók túrtak ki. Mit szedsz, hé? – Böngyőt! Gyere szedjél te is vacsorára!” A böngyő azaz nádgumó, amelyet krumpli helyett ettek a szabad kondások.

4. A BETÉVŐ FALAT CÍMŰ KÖNYV SZERZŐJE

Az 1946-os esztendő különleges sikert hozott Kiss Lajos számára. Megjelent könyve, amelynek alcíme: A magyar néptáplálkozás könyve. A könyv nagy értéke, hogy a nép táplálkozási szokásairól a nép nyelvén, a nép számára rendelkezésre álló nyersanyagokból állít össze étrendet, ad

tanácsokat a helyes étkezési szokásokra. Van ebben anatómia, élettan, higiéniai tanács, élelmiszer értéktáblázat. Az idő rövidsége miatt itt csak egy példa a csíramálé készítés, ugyanezt Kisújszálláson bocskoros málénak hívják. Egy kilogramm búzát, miután jól megmostuk, két hétig meleg helyen csíráztatunk, naponta többször vízzel beparáholjuk. A már zöld végű búzacsírárt megdaráljuk, szitán átpasszírozzuk, levét kipréseljük. A passzírozást 2-3 liter víz hozzáöntésével megismételjük. A kapott levet barna liszttel híg péppé keverjük. Fehér lisztből újjnyi vastagra kinyújtott tésztával a tepsit kibéleljük, majd az előbb kapott pépet beleöntjük. Kemencében, vagy sütőben addig sütjük, míg az alsó tészta megkeményedik. Édes, kellemes ízű eledelt kapunk. Az egy kiló búzából négy tepsivel kisült csemegét várhatunk. Azokban a családokban, ahol ezt rendszeresen fogyasztják, több mint tizenöt évi megfigyelés szerint, ideg- és elmebetegség, depresszió nem fordult elő. A nagykunok – állítólag – ezért voltak nyugodt, hosszú életű, kiegyensúlyozott emberek.”

5. EGÉSZSÉGTAN TANÁR

Mindkét város gimnáziumában 1928–1944 között, általában a VIII. osztályban tanította Kiss az egészségtant. „Egészségtan” című tankönyve tizenhat kiadást ért meg. Itt is egy példa a tanítási módszeréről: az alvásról, annak tartalmáról és az álmatlanságról. „Az biztos, hogy minden munka során, legyen az szellemi vagy fizikai, bizonyos anyagok halmozódnak fel az agy sejtjeiben. nevezhetjük ezt egyszerű salakanyagnak. Pihenés, alvás alatt a bomlástermékek kiürülnek. Lelki okok, aggodalom, rettegés, feszült várakozás álmatlanságot idéznek elő. Betegségek ellenkezőleg aluszékonyságot. A fertőző betegségek ún. baktérium-mérgeket termelnek. Vegyi anyagok hasonlóan. Szeszfogyasztás után a mámoros ember a közismert izgalmi jelenségek után elálmosodik, mert felhalmozódik agyában a salak. Az egészséges józan ember alvás időtartamáról: a híres olasz orvosi iskola, a salernói rövidre szabta, hat órára az alvásidőt. A fukarságukról szól az alábbi versezet:

Salernói szabály, mit latinul fúnak:

Hat órai alvás öregnek s ifjúnak

bőven elég! Hetet csak lustáknak szántak.

S többet semmiféle más ember fiának.

Szűkmarkúságuknak imhol itt a titka:

– Dolgoztak-e annyit, mint mi most?

–Aligha!

Egyik serpenyőben: munka, jövés menés,

veríték, izomláz. Másikban: pihenés.

Minden óra anyagához tartozott egy versike. Pl.: „Az egészséges hajlék, a lakás.”

Milyen a jó hajlék? – Tágas – legyen a fala száraz.

Tiszta, világos, erős, jó meleg és levegős.

6. AZ ORVOS KÖZÍRÓ

A Karcagi Hírlap 1929. február 7-i száma van előttem, az első oldalon a főcím „Beszélő számok. Karcag város múlt esztendei élete számokban – Az 1928. év közegészségügyi adatai” – A Karcagi Hírlap tudósítójától – kiderül: ezt a tisztiorvos jelenti. Önvallomása szerint: „Másodállásban írkász-firkásznak készültem én Kukutyinban! Amilyen lelkiismeretesen készültem hivatásomra vagyis orvosnak, oly mértékben újságírónak. Kénytelen voltam álneveket használni, mikor vezető orvos lettem. Bábolnai Förgeteg, Csiger Iván, Dr. Kumánus, – K. H. tudósítója, az álneveim.” Szakmai folyóiratokban (Sz), helyi újságban (HU), Országos napilapban (OL) megjelent és hagyatékában megtalálható írásainak száma évek szerint rendezve a következő táblázatban látható.

Év	Sz	HU	OL	Év	Sz	HU	OL
1920	1	3		1940	1	36	23
1921	2	10		1941	1	34	20
1922	1	40	4	1942	2	32	24
1923	2	32	5	1943	6	61	45
1924	3	40	2	1944		51	31
1925	1	34	1	1945		3	12
1926	2	20		1946		1	30
1927	1	24		1947		1	32
1928	1	30		1948	4		51
1929	1	30		1949	1		41
1930	5	35		1950	1		35
1931	4	42		1951	2	5	30
1932	3	48		1952	3	12	25
1933	4	54	2	1953	2	20	20
1934	4	52	3	1954	2	28	31
1935	6	58	4	1955	3	29	32
1936	2	60	10	1956		8	12
1937	1	74	10	1957	1	10	35
1938	3	63	14	1958	4	25	42
1939	4	58	19	1959	2	41	45

A táblázatban szereplő iratmennyiség átnézése, rendezése öt évet igényelt az én számomra, lehetetlen ezért ennek itt még az összefoglalásába is belekezdeni.

Így itt is egyetlen érdekességre hívom fel a figyelmet. Következtesen vitamin helyett a serkentő kifejezést használta. Nagyon érdekes e szempontból a „Református jövő”-ben 1944. május 24-én megjelent írása: „Nevezzük magyarul a népszerű vitaminokat! A-, B-, C- és D-vitamin helyett hám-, ideg-, ér- és csont-serkentő!

AZ ÍRÓK, FESTŐ- ÉS SZOBRÁSZMŰVÉSZEK, VALAMINT A REFORMÁTUS EGYHÁZI VEZETŐK BARÁTJA

Nemcsak a gyakorló városi tisztiorvos asztalára kerülő eseményeket, hanem az országban történt minden kulturális eseményt, amelyet átélt, meg akart írni. Már 18 éves korában a „Kezdet kezdetén” címmel adta ki saját verseit. *Erdélyi József, Sinka István, Kodolányi János, Veres Péter, Németh László*, a már említett *Móricz Zsigmond* mellett *Kmetty János, Tőkés Sándor, Bod László* festőművészek, *Pátzay Pál* szobrász gyakran időztek vagy a Berekben vagy a Karcagon lévő házában. *Dr. Varga László* műegyetemi tanár, a szentendrei skanzen megtervezője, *dr. Németh Gyula, dr. Gaál László, dr. Kónya Sándor, dr. Lőrincze Lajos* nyelvész professzorok úgyszintén. Mivel Kiss a karcagi református egyház főgondnoka is volt tizenkét éven át, a vezető lelkesek, akik Karcagon megfordultak, mindig felkeresték. Pezsgő és mozgalmas életet élt.

Végül most is meghatódva említem, hogy Karcag Város Önkormányzata 1995. szeptember 29-én, Mihály napján a városi Háziiorvosi Intézmény Széchenyi sugárút 27. alatti épületének falára emléktáblát helyezett, így emlékezett Kiss Lajos sokrétű munkásságára.

IRODALOM

1. *Pápay Sándor*: Dr. Kiss Mihályról (Ünnepi beszéd 1995. szeptember 29.) Karcagi Kalendárium 1996. p. 94–105.
2. *Dede Sándor*: Tisztiorvos és közéleti ember „Kunhalom árnya takar”. Karcagi Hírmondó, 1995. szeptember 22. p. 5.
3. *Dr. Kovács Tibor*: Emléktábla avatás Karcagon. Pofosz Hírlevél, 1995. október, p. 13.
4. *Bod László*: Az én Karcagom. (Körmendi Lajos). Életrajz, 1996, Kiadó a Bereczki és Kocsis Kft., p. 11–25.